

Боро Бронза

Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Студијски програм за историју

Оригинални научни рад

УДК 321.61:355.48(44)"1798/1799"

DOI 10.7251/SIC1801073B

АУСТРИЈА И НАПОЛЕОНОВА „МЕДИТЕРАНСКА ЕКСПЕДИЦИЈА“ 1798–1799.

Апстракт: Реакције Аустрије на Наполеонову „Медитеранску експедицију“ у основи представљају наставак политике конфликта са снагама револуционарне Француске, започете још избијањем Рата Прве коалиције, 1792. године, али и завршну фазу процеса свеобухватног преустројства у контексту софистиковане аустријске политике према простору Азије у целини, која је трајала још од 1774. године. Основу аустријске перцепције чинила је све разгранатија мрежа дипломатских и конзуларних представништава на простору Средоземља са интернунцијатуром у Истанбулу као неупитном централом. Вијести о француским плановима, продорима и повлачењима које је у Беч редовно слао интернунције Филип фон Херберт-Реткил, одликовале су се ексклузивним информацијама, попут првих сазнања о контактима Француза са првом саудијском државом односно сљедбеницима учења Мухамеда ибн Абд ал-Вахаба. Праћење француског напредовања на простору Малте, Египта и Сирије током 1798. и 1799. године служило је Бечком двору и као основ за логистичке припреме новог рата са највећим противником, који ће избити управо 1799. године, као дио глобалног Рата Друге коалиције. Због потпуне блокаде трговине која је настала француским продором на просто-

---

* bbronza@hotmail.com

ру Блиског истока дошло је и до колапса аустријске трговачке политике према простору Азије, што ће се у коначници показати као суштинска промјена, јер Аустрија никад више неће обновити интензитет наступа који је на том простору имала у претходне двије деценије.

Кључне ријечи: Аустрија, Француска, Наполеон, Херберт-Реткил, Египат, Османско царство.

Исход Рата Прве коалиције за Аустрију је донио прилично неочекивану територијалну накнаду на простору Средоземља. Кампоформијским миром од 18. октобра 1797. године Хабзбурговци су добили све регије Млетачке републике с обје стране Јадранског мора, што им је омогућило инстантну поморску доминацију у окриљу најсјевернијег средоземног залива те обећавало изузетне перспективе у контексту развоја трговине на цијелом Медитерану. На чињеницу да је млади француски генерал Наполеон Бонапарта (Napoléon Bonaparte, 1769–1821, цар Француске 1804–1815), након што је уништио самосталност 11 вијекова старе „Серенисима“, од венецијанских посједа за Француску републику задржао само Јонска острва и стратешке могућности које је такав посјед пружао – у Бечу се није обраћало пуно пажње. Цар Франц II (владао 1792–1835) и Влада са канцеларом Јоханом Амадеусом Францом де Паулом Тугутом (Johann Amadeus Franz de Paula Thugut, 1736–1818) на челу, били су презадовољни тиме што су без сопствених војних заслуга, а поготово послјије читавог низа понижавајућих пораза које им је Наполеон Бонапарта нанио у Италији током кампање из 1796. и 1797. године, остварили давнашњи циљ хабзбуршке политике,¹ у чему и поред силних напора у ратовима претходних деценија нису успјели ни Карло VI (владао 1711–1740), ни Јосип II (владао 1780–1790).

¹ Аустријска дипломатија је вијест о уласку својих трупа у Далмацију и Боку которску разгласила на све стране у Истанбулу и прије него што је октобарским мировним одредбама потврђено припајање тих области хабзбуршким доминионима, о чему свједочи и извјештај упућен у Беч 21. јула 1797. године. Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 115: Berichte 1797 IV-IX, Fasz. Berichte 1797 Juli-Septer fol. 1-343, Fol. 50.

Посјед бивших венецијанских територија у сјевероисточној Италији, Истри, Далмацији и Боки которској представљао је изузетну одскочну даску у контексту намјера даљег аустријског логистичког ширења према Средоземљу, односно даљег трговачког притиска на својеврсни монопол који је на простору османског Средоземља француска трговина имала током највећег дијела 18. вијека. Трговачки напори које је за Аустрију на простору јужне Азије започео бивши сарадник британске Источноиндијске компаније, холандско-њемачки трговац Вилијем Болтс (William Bolts, 1739–1808), конкретном експедицијом у раздобљу 1776–1781,² нису имали директан наставак у сличном систематском приступу током 1790-их година. То је свакако била посљедица и константних ратних сукоба, прво са Османлијама у рату од 1788. до 1791. године, а недуго након тога и са револуционарном Француском од 1792. до 1797. године. У том смислу је управо наредна 1798. година требало да послужи као година капитализације новостечених подручја и редефинисања комплетне азијске политике која је могла резултирати и новим аустријским бродовима на простору Индијског океана, па чак и Пацифика, што је све до краја 1780-их година била стварност дјеловања компанија које је зарад оваплоћења аустријских циљева узастопно креирао Вилијем Болтс. Међутим, та наредна 1798. година се претворила у извор нових страхова и стрепњи Хабзбуршке монархије након неочекиване инвазије коју је све популарнији и утицајнији француски генерал Наполеон Бонапарта извео на простору Средоземља.

Француско непријатељство са Великом Британијом није доживјело никакве метаморфозе са драматичном промјеном режима и комплетног друштвеног система који је држава у ствари константно проживљавала од 1789. године. Штавише, испољена ефикасност новог француског конгломерата, што се првенствено рефлектовало у спектакуларним војним побједама над континенталним такмацима претходних година, само је још више заострила супротности двију моћних држава које су биле у готово непрестаном сукобу усмјереном ка дословној свјетској владавини још од Славне револуције у Енглеској 1688. године. Од објаве рата, фебруара 1793.

² Опширније у Bronza, 2016: 139–152.

године, Велика Британија је доживљавала Француску као убједљиво најопаснијег свјетског ривала својој колонијалној премоћи, баш као што је то био случај у свим претходним деценијама 18. вијека са краљевском Француском.³ Исто тако, Француска република је све вријеме управо у Великој Британији видјела највећу препреку за остварење својих грандиозних замисли, још увијек махом обиљежених револуционарним радикализмом и идеализмом. Без сумње, нарочито са војним генијем какав је био Наполеон Бонапарта, Француска је добила један сасвим нови квалитет те је у очима Велике Британије постала већи опонент него икад раније. С друге стране, полетној новој француској држави након свих побједа у Италији и другдје у Европи никако није недостајало амбиција па је она пожурила да их покуша задовољити у потпуно максималистичком облику.

Управо је генерал Бонапарта био најрепрезентативније оличење таквих нових француских стремљења. Након елиминације Млетачке републике он је посјед Јонских острва одмах видио као основ стратешког позиционисања за предстојећи напад којим би Француска у скорије вријеме требало да угрози основу британске премоћи – изузетно лукративне посједе на простору Индије. Схватање о неопходности сламања британског присуства у јужној Азији, односно уништавања британских комуникација са тим простором, ако се већ жели сломити кичма дуготрајне апсолутне британске финансијске превласти, било је у основи сасвим исправно. Међутим, стварност везана за реалне капацитете Републике Француске да изведе једну такву операцију у миљеу у коме је британска финансијска превласт, а са њом и ратна поморска превласт, и даље била неупитна, није давала пуно разлога за оптимизам у смислу такве планиране француске акције.

Ипак, комбинација Наполеонове безграничне амбиције и француских интерних калкулација које су се фактички сводиле на приземну борбу за власт, сразмјерно брзо је резултирала одлуком да се крене у реализацију тако великог пројекта. Неки чланови Директоријума који је управљао Републиком сматрали су да млади генерал постаје исувише популаран, те

³ Lefebvre, 1965: 37.

да би га у том контексту, као вјероватног будућег такмаца за власт, било „корисно“ одстранити из земље, са солидним изгледима да ће на једној таквој мисији доживјети потпуни фијаско.⁴ Осим тога, када је Наполеон кренуо у „Италијанску кампању” 1796. године његове шансе за успјех нису стајале нарочито добро, па је на крају ипак остварио спектакуларну побједу и донио Француској читав низ предности.

Египат је као циљ офанзивне француске спољне политике егзистирао већ више вијекова, тј. од времена крсташких ратова. Још од Седмог крсташког рата који је на територији Египта 1249–1250. водио француски краљ Луј IX Свети (владао 1226–1270), постојала је традиција француске усмјерености према простору сјеверне Африке. Систем „Капитулација“, који је Француска потписала са Османским царством 1535. године, за неколико вијекова учинио је Французе савезницима са Османлијама у фактички заједничкој борби против хабзбуршког аустријско-њемачко-шпанског конгломерата. У доба велике војне офанзиве Луја XIV (владао 1643–1715), појавиле су се нове идеје које су у контексту перспектива диоба и компензација територија у Европи предвиђале француско освајање Египта. Њемачки филозоф Готфрид Вилхелм Лајбниц (Gottfried Wilhelm Leibniz, 1646–1716), у својству дипломате Надбискупије Мајнц, представио је 1672. године у Паризу амбициозни план који је предвиђао француско освајање Египта и даљу перспективу угрожавања посједа холандске Источноиндијске компаније у Азији, а првенствено у Индонезији, што је требало да буде својеврсна компензација за будући развој мирних односа између Француске и Светог Римског Царства Њемачког Народа, односно скретање офанзивне оштрице француске политике са подручја око Рајне.⁵ Идеја Лајбницовог плана се у великој мјери поклапала са Наполеоновим визијама насталим 126 година касније, с том разликом што је крајем 18. вијека у јужној Азији економски и политички доминирала Велика Британија, а не више Холандија. Ипак, на велику жалост чувеног њемачког математичара, до реализације француске инвазије на Египат није дошло, те

⁴ Black, 2002: 237.

⁵ Boetticher, 2009: 23.

су у наредним деценијама управо ратови Француске и коалиције створене око Светог Римског Царства доминирали Европом.

Планови Француске за инвазију на простору Египта обновљени су током друге половине 18. вијека. У контексту испитивања могућности за спровођење француске краљевске експанзије према источном Средоземљу од посебног значаја била је мисија барона Франсоа де Тотта (François Baron de Tott, 1733–1793), племића мађарског поријекла, који се, као и његов отац, налазио у служби Француске. Након што је одиграо значајну улогу у француском посредовању око завршетка руско-турског рата 1768–1774, при чему је стекао велики углед на простору Османског царства, Де Тот је током 1777. и 1778. године предводио инспекцијску мисију на простору Медитерана. У оквиру те мисије посјетио је све француске конзулате на Леванту, између осталог и у Александрији и Каиру. По повратку са путовања које је трајало 17 мјесеци, Де Тот је у Паризу поднио детаљан извјештај у којем је посебну пажњу поклатио сопственим истраживањима могућности да се на простору Египта, код Суеца, прокопа канал који би повезивао Средоземно и Црвено море. О томе је нешто касније објавио опширне мемоаре.⁶ Тотова мисија је имала и тајни сегмент који се односио на испитивање могућности француског војног освајања Египта, што је барон и препоручио након свог повратка у Париз.⁷ Међутим, француски министар спољних послова гроф Вержен (Charles Gravier, Count of Vergennes, 1719–1787), спријечио је остварење таквих планова⁸ јер би директна војна акција против Османског царства била против интереса Француске у смислу одржавања равнотеже на простору Леванта, која је била врло комплексна због планираних офанзивних акција Русије и Аустрије, као и због све већег утицаја Британаца у регији. Осим тога, Француска је управо тада била дубоко инволвирана у рат против Велике Британије због побуне у британским америчким колонијама. Офанзивни планови су тако морали сачекати егзекуцију која је изведена тек у доба Наполеона Бонапарте.

Круцијални војни фокус француског плана из 1798. године представљала је инвазија на Египат, али се постављало и питање којим редом

⁶ François Baron de Tott, *Mémoires sur les Turcs et les Tatares*, 1–4.

⁷ Farnaud, 1988.

⁸ Murphy, 1982: 124.

је потребно развијати операције прије и после египатске инвазије. Наполеонове геостратешке пројекције су, након успјешно спроведеног освајања Египта, предвиђале кретање преко Сирије, Мезопотамије и Перзије све до Индије и богатих посједа британске Источноиндијске компаније.⁹ Наполеон је на уму имао и остварење савеза са Краљевством Мисоре у Индији, које је током претходних деценија успијевало да заустави ширење утицаја Источноиндијске компаније на јужном дијелу потконтинента. У претходним сукобима (1767–1769, 1780–1784. и 1790–1792) стварни владари Мисореа, султан Хајдер Али (1720–1782) те његов син и наслједник Типу (1750–1799), који су, у ствари, потиснули власт законите династије Вадијар (или Водејер) након 1761. године,¹⁰ били су повезани са остацима француског колонијалног присуства у Пондишерију и неколицини других упоришта у Индији, те су на тај начин били највећа препрека потпуној доминацији Источноиндијске компаније у цијелој регији. Француски генерал је ступио у преписку са Типуом почетком 1798. године, управо када су почеле акције завршног, Четвртог англо-мисорског рата, те му је обећао долазак својих трупа преко Црвеног мора, које ће га „избавити из енглеског жељезног јарма“.¹¹

Да би се лакше финансирао тако грандиозан подухват младе револуционарне државе, а и да би се учврстила позиција Француске у средњој Европи, након успјешних операција у сјеверној Италији 1797. године, снаге Републике су у фебруару и марту 1798. спровеле у дјело и инвазију на Швајцарску Конфедерацију.¹² Том приликом је територија швајцарских кантона претворена у још једну тзв. сестринску републику, по узору на Батавску, Лигурску и друге које су настале претходних година. У сваком случају, нова, Хелветска република, прилично је опљачкана, а огромна количина новца коју су Французи узели из централне ризнице у Берну искоришћена је знатним дијелом и за опремање Наполеонове експедиције.¹³

⁹ Watson, 2003: 13.

¹⁰ Amini, 1999: 12.

¹¹ Naravane, 2014: 178–181.

¹² Stüssi-Lauterburg, 2013: 23.

¹³ Kästli, 1998: 59.

На своју, у почетку поморску, експедицију Наполеон је кренуо из средоземне луке Тулон, 19. маја 1798. године, са флотом од 13 ратних бродова, 14 фрегата и 400 транспортних бродова. На транспортним бродовима налазиле су се трупе Француског експедиционог корпуса, које су у цјелини бројале око 30.000 војника.¹⁴ Без обзира на врло добру опремљеност, обученост и прекаљеност бораца у борбама из претходних година, било је сасвим илузорно очекивати да би у основи тако малобројне трупе могле освојити комплетну трасу од Египта до Индије.

Већ сама пловидба Средоземним морем је за такву француску флоту била велики изазов, јер је постојала могућност да би Французе могла пресрести и уништити и даље неупоредиво јача британска флота. Велика Британија и Аустрија су тијесно сарађивале од 1793. године¹⁵ у контексту заједничких напора да обуздају Француску, те је њихова размјена обавјештајних података била врло интензивна свих наредних година.¹⁶ У прољеће 1798. године обје земље су знале да Француска припрема инвазиону флоту, али нису имале представу о томе на којем простору Наполеон намјерава извршити планирани напад. У основи, постојале су и могућности да ће се француска флота кретати према Атлантику, са потенцијалним искрцавањем које би директно могло угрозити и Велику Британију.¹⁷ Могућности за такав подухват су биле неупоредиво мање, тако да је британска флота, под вођством адмирала Хорејшија Нелсона (Horatio Nelson, 1st Viscount Nelson, 1758–1805), уз помоћ савезничких, тј. у првом реду аустријских обавјештајних информација крстарила Средоземљем, очекујући негдје на том подручју офанзивне потезе Француске.

Током цијелог 18. вијека Аустрија је развијала своје дипломатске и трговачке потенцијале на простору Леванта, при чему је посебан замах

¹⁴ Watson, 2003: 13–14.

¹⁵ У ствари, алијанса Аустрије, Пруске и Велике Британије против Француске била је у много чему договорена већ 1792. године о чему говоре извјештаји аустријског амбасадора грофа Стадиона Бечу, као нпр. извјештај од 22. децембра 1792. године – „Copie de la Depesche Mr. Le Comte de Stadion a Vienne le 22 Decembre 1792“, HHStA, Staatenabteilungen, England, Kart. 130: Korr. Weiss. 1790–1793, Fasz. Korr. 1792 (Stadion), Fol. 36–43.

¹⁶ Black, 1994: 195.

¹⁷ Тим прије што је Француска била умијешана и у велику побуну у Ирској која се развијала током већег дијела 1798. године. Elliott, 1982.

донијело институционално оснивање Оријенталне академије 1754. године, јер се након тога у Бечу приступило систематском едуковању и продуковању кадра који ће бити у стању да побољша аустријску позицију на простору гдје су француска дипломатија и трговина доминирале међу свим европским такмацима још од 16. вијека.¹⁸ Посебан интензитет у оквиру изградње конзуларне мреже донијеле су посљедње деценије 18. вијека, када је присуство Аустријанаца на Леванту фактички удвостручено. Рат са Османлијама 1788–1791, који су Хабзбурговци водили у савезу са Русијом, није донио жељене резултате у смислу територијалне експанзије. Након освајања на простору сјеверне Босне, сјеверне Србије, те Влашке и Молдавије, по одредбама Свиштовског мира, августа 1791. године, Хабзбурговци су успјели задржати само мали дио територија освојених на граници сјеверозападно од Бихаћа, односно тврђаве Цетин и Дрежник.¹⁹ Непосредно по потписивању мира започео је мукотрпан процес разграничења између Аустрије и Турске, који се развукао на готово пет година, а пратила га је и комплексна активност око размјене заробљеника, који су у доста случајева у Турској већ били продати у робље. Дипломатска активност аустријског интернунција барона Филипа фон Херберт-Реткила (Peter Philipp Herbert Freiherr von Rathkeal, 1735–1802), достигла је врхунац умјешности управо у тим пословима. Барон Херберт-Реткил се на позицији интернунција у Истанбулу налазио још од 1779. године²⁰ и његово искуство се показало као кључно у аустријском позиционисању према свим догађајима на простору Леванта током 1790-их година, па и према офанзивним француским акцијама у различитим дијеловима Средоземља.

Како је уз дјеловање барона Морица фон Шлауна (Moriz Gerhard Freiherr Schlaun von Linden, 1742–1825), у спрези са интернунцијатуром у Истанбулу, разграничење са Турском коначно завршено почетком 1796.

¹⁸ Опширније у Bronza, 2013: 329–338.

¹⁹ HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 7: Grenzverhältnisse 1699–1795, Fasz.: Granzverträge 1699–1795 Varia, Fol. 7–24.

²⁰ Именовала га је царица Марија Терезија 10. јула 1799. „Instruction nach welchen sich Freyhr. V. Herbert als unser Internuntius und Bevollmächtigter Minister an der Ottomanischen Pforte zu betragen hat“ – HHStA, Staatenabteilungen, Türkei V, Kart. 17: Instructionen 1754–1802, Fasz.: Herbert, Fol. 1–44.

године,²¹ то се Аустрија у потпуности могла окренути Француској и Рату Прве коалиције, уз развој бољих односа са Османлијама, те додатну експлоатацију новостечених позиција на Јадранском мору, након пропасти Венеције 1797. године. Перспектива офанзивног савезништва Француске и Турске била је круцијална брига аустријског дефанзивног постављања још од 17. вијека, када се (а нарочито у периоду Бечког рата, 1683–1699) могло видјети какве опасности пријете Бечу уколико би дошло до истовременог напада на Хабзбурговце и са сјеверозапада и са југоистока. У основи, током 18. вијека Османско царство више није имало потенцијала да угрожава сам центар Хабзбуршке монархије, али је у извјесним кризним ситуацијама, током ратова на западу, евентуална акција некадашњих моћника са југоистока могла бити у потпуности фатална за Монархију, што је било посебно видљиво током Рата за аустријско наслеђе 1740–1748. Таква констелација, односно изостанак турских акција, у великој мјери објашњава политику захвалности и пријатељства коју је Марија Терезија гајила према Османлијама све до своје смрти 1780. године. Експанзија Француске 1798. године довешће Турску први пут у ситуацију да се она осјећа директно угроженом од свог бившег вишевијековног савезника, што је исто тако по први пут довело до ситуације да Аустрија и Турска заједнички дјелују на плану праћења француских планова и акција.

И за Аустрију и за Турску ефикасно обавјештајно дјеловање на ширем простору Средоземља подразумијевало је тијесну сарадњу са Великом Британијом, која се у свему показала као најважнији француски противник, односно чије су финансије држале позиције Прве коалиције. Односи Аустрије са Великом Британијом били су у узлазној линији у континуитету од тренутка када су аустријски односи са Француском упали у кризу, тј. од самог момента избијања револуције у Француској, 1789. године. Аустријски амбасадори у Лондону, као што су претходних година и деценија били гроф Лудовико ди Белгиојозо (Ludovico Luigi Carlo Maria di Barbiano

²¹ Финално разграничење и повратак градова Новог, Дубице и Градишке (Бербира) у руке Османлија услиједили су протоколима из децембра 1795, односно јануара 1796. године. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 9: Grenzverhältnisse 1795–1800, Fasz.: 1795–1796, Fol. 17.

di Belgiojoso, 1728–1801), гроф Филип фон Стадион (Johann Philipp Karl Graf Stadion-Warthausen, 1763–1824), те од 1793. године гроф Лудвиг фон Штаремберг (Ludwig Graf Starhemberg St., 1762–1833), обављали су, у том смислу, кључне послове повезивања и дистрибуције информација.

Интернунције Херберт-Реткил је од почетка своје мисије у Истанбулу гајио врло добре везе са одређеним британским трговачким круговима. Осим ефикасних релација са британским амбасадором у Истанбулу Сер Робертом Ејнслијем (Sir Robert Ainslie, 1730–1812),²² изузетно су били драгоцјени односи које је ненадмашни аустријски дипломата ирског поријекла имао са Џорџом Болдвином (George Baldwin, 1744–1826), британским дипломатом и трговцем на простору Египта. Болдвин је био инволвиран у дипломатију и трговину на Леванту још од 1760-их година, када је обављао дужност британског генералног конзула на Кипру те касније у Акри, у тадашњој сиријског регији, на обали Средоземног мора, дјелујући притом у уској сарадњи са интересима британске Источноиндијске компаније. Управо су представници те, тада најважније свјетске трговачке компаније, покушавали отворити трговачку руту која би посједе компаније у Индији чвршће повезала са самом Британијом преко Црвеног мора и Египта. Британцима су била позната ограничења која су на том плану владала у Османском царству и монополи који су спречавали хришћане да експлоатишу такву врсту трговачких путева, али су исто тако знали да је мамелучки Египат све лабавије повезан са османском централом у Истанбулу, те да је договор са Мамелуцима могуће постићи ако им се укаже на могућност заједничког профита. Штавише, сам мамелучки лидер, Мехмед-бег, 1773. године је у Каиру тврдио Болдвину да ће прокопати поморски канал од Нила до Суеца и тако остварити директну повезаност Средоземног и Црвеног мора. У наредним годинама Болдвин се, ушавши и службено у редове Источноиндијске компаније, претворио у најдоминантнијег британског трговца у цијелој регији, са потпуним монополом на простору Египта. Таквој позицији је у знатној мјери доприносило и његово одлично познавање арапског језика.

²² Ваџис, 1984: 45.

По повратку у Енглеску, почетком 1780-их година, Болдвин је у ширим лондонским политичким и пословним круговима настојао да укаже на огроман стратешки значај Египта, те на чињеницу да би посједовање Египта осигурало потпуну трговачку доминацију на релацији Средоземље–Индија. У том контексту Болдвин је својим идејама за цијели вијек претекао њихово спровођење у дјело, које се догодило тек 1880-их година. Током првих неколико година није било успјеха у таквим његовим настојањима у Лондону, али је касније ипак отворена могућност да се он врати на простор Леванта, како би за енглеске трговце испословао лиценце које би им омогућиле да користе Црвено море за трговину, што је требало да буде еквивалент за сличну праксу коју су Османлије започеле са француским трговцима 1786. године. Од избијања рата 1793, он је био централна тачка контакта између британске дипломатије у Истанбулу, египатских трговачких станица, индијских посједа, али и према интернунцију Херберт-Реткилу.²³

Након искустава са Француском револуцијом и јакобинским рефлексима на сопственом тлу, оличеним првенствено у релативно скромним резултатима тзв. Мартиновићеве завјере 1794–1795, Влада у Бечу је појачала конзервативност свог наступа у свим аспектима, што је било сасвим у складу са генералним ставовима новог цара, Франца II.²⁴ Експериментална либерална политика, карактеристична за владавину Јосипа II и канцеларство Венцела Антона фон Кауница (Wenzel Anton Fürst von Kaunitz-Rietberg, 1711–1794, канцелар 1753–1792), у потпуности је напуштена. Нови владар је све више форсирао класично сталешко уређење, што је већ започео и његов отац, цар Леополд II, у току своје кратке владавине 1790–1792.²⁵ Своје ауторитарне замисли Франц II је спроводио у дјело уз помоћ теоретичара

²³ Болдвин је Херберт-Реткилу 24. фебруара 1780. године, недуго након што је интернунције ступио на дужност, послао огроман мемоар у коме је предлагао аустријско укључивање у трговину преко Суеца, по моделу који је управо Болдвин остваривао за Источноиндијску компанију. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 72: Berichte 1780 I-VI, Fasz. Türkei Berichte 1780 Jänner-März (1–250), Fol. 168–177.

²⁴ Pasetzky, 2000: 349. Игњат Мартиновић (Ignacz Martinovics, 1755–1795), раније је имао добре односе са царем Леополдом II. Silagi, 1962: 248.

²⁵ Görlich – Romanik, 1996: 299.

и администратора, од којих је најагилнији био Јозеф фон Ашауер (Joseph von Aschauer) из Тирола.²⁶ Конзервативну струју су предводили уредник новина „Wiener Zeitschrift“ Леополд Алојз Хофман (Leopold Alois Hoffmann, 1748–1806), бивши језуита Франц Хофштетер (Franz Hofstaeter, 1741–1814) и професор историје Хајнрих Јозеф Ватерот (Heinrich Joseph Watteroth, 1756–1819).²⁷

Канцелар Тугут, који је почетком 1770-их и сам обављао функцију интернунција у Истанбулу, био је добро упућен у левантске релације и чврсто је сарађивао са својим насљедником у османској пријестоници у контексту праћења француских покрета у регији. Од избијања рата 1792. године Француска је врло ефикасно развијала разне видове пропагандног рата против Аустрије и других монархистичких сила. На свим странама је подстицала републиканско и револуционарно врење, те подривала интересе својих противника. Пошто су Пољаци у годинама након револуције у Француској пролазили кроз катастрофу диоба и на крају потпуног уништења државе, револуционарни Французи су управо у њима нашли природног савезника.

Након друге диобе Пољске, јануара 1793. године, многи Пољаци који се нису могли помирити са руском окупационом влашћу избјегли су на територије Османског царства. Француски агенти, који су се у међувремену убацили на територије Османског царства, ступали су са њима у контакт и врбовали их за јединствену пропагандно-политичку акцију против Аустрије и осталих држава које су за Французе и Пољаке тада фактички биле заједнички непријатељ. Дјелатност пољских емиграната била је врло значајна на простору Влашке и Молдавије, гдје су се налазили у највећем броју, а нарочито након треће диобе 1795. године. Неки емигранти су стигли и у Босну и Херцеговину те су тамо ширили неповјерење према Аустрији. Осим тога, на територију Босанског пашалука су пребјегли и неки аустријски јакобинци, од којих је најпознатији био Зигфрид вон Тауферер (Siegfried Freiherr von Taufferer, 1750–1796).²⁸

²⁶ Levy, 1985: 204.

²⁷ Valjavec, 1955: 171–173.

²⁸ Reinalter, 1980: 65.

Од 1793. све су учесталији доласци дипломата Француске републике на територију Босанског пашалука. Пролазећи кроз Травник те године, Мари Декорш је примијетио да Босански пашалук обилује могућностима за развој трговачке размјене са Француском, по класичном меркантилистичко-колонијалном принципу тог времена – сировине из Турске у Француску, готови производи из Француске у Турску. Декорш је 9. августа 1793. године писао у Париз да је поставио Марка Бриера (Marc Bruère, 1770–1823) за конзуларног чиновника у Травнику. Бриер је био син дугогодишњег француског конзула у Дубровнику, Ренеа Бриера (René Bruère-Desrivaux, 1736–1817). Његова основна мисија била је спровођење у живот интереса француске политике и трговине, те поштанска преписка на релацији Шибеник–Травник–Истанбул. Бриер је у Травнику остао више од четири године. Аустријски интернунције у Истанбулу Херберт-Реткил упозоравао је централу у Бечу на дјеловање Декорша и других француских дипломата.

Током 1798. године за Херберт-Реткила и аустријске ставове било је изузетно важно пажљиво пратити и развој грчког националног покрета, који је у личности Риге од Фере (Ригас Велестинлис, 1757–1798) управо добио лидера који га је уводио у нову, одлучујућу фазу борбе за независност.²⁹ И у том случају су реакције Аустрије биле рефлексија максималне уздржаности и конзервативизма, односно пренаглашеног легализма, којим се Хабзбуршка монархија по устројству, понекад и несвјесно, у потпуности изједначавала са Османским царством. Ригу Велестинлиса је аустријска полиција ухапсила у Трсту и предала га османским властима, које су га убрзо потом, 24. јуна, погубиле у Београду. Осим што је логистички припомогла у ликвидацији Риге од Фере, Аустрија је посебно пазила и на реакције унутар јужнословенског свијета. У својим извјештајима, Херберт-Реткил је често наводио да је управо Дубровник „центар словенске куге“ („pestilentiell“),³⁰ те да се мора пазити да се његове слободарске традиције не шире на околне регије. У принципу, већ по заузимању бивших

²⁹ Већ у јануару 1798. године Херберт-Реткил је у Беч послао детаљан извјештај о „грчком комплоту“ у коме је описао намјере Грка да у сарадњи са другим балканским народима протјерају Турке и створе своју федерацију. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. Fall Rhigas 1798, 1–95, Fol. 1.

³⁰ HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 115: Berichte, 1797 IV–IX, Fasz. Berichte 1797 Juli-Septer 1–343, Fol. 94–96.

венецијанских посједа, Аустрија је почела размишљати и о елиминацији Дубровачке републике као независне државе.³¹

Изразиту позицију у мрежи аустријске дипломатије од Марока до Сирије заузимала је Малта. Острво које је још од 1530. године било под влашћу Малтешких витезова, древног средњовјековног монашко-витешког Реда Светог Јована, имало је изузетан значај за стратешку контролу пловидбе Средоземљем. Током посљедњих деценија 18. вијека, витешка управа на острву је генерално слабила и супсидије које је ред добијао из Рима и других католичких центара нису имале ни приближно онај квалитет и квантитет као у доба када је Малта била највећа препрека поморској експанзији Османлија. Посебну димензију односа Малтешких витезова и Аустрије представљала је обавеза Реда да штити аустријске бродове на Средоземљу. Та заштита је првенствено требало да буде усмјерена против арапских гусара који су дјеловали из Либије и Туниса, а који су, у ствари, увијек били елемент притиска у рукама Османлија.³² Таква заштита је често потпуно изостајала, што је била неминовна рефлексција све израженије структуралне и организационе слабости Реда, а резултирала је учесталим оштрим аустријским протестима.

Круцијална особа за контролу односа између Аустрије и Малте био је барон Фердинанд фон Хомпеш цу Болхајм (Ferdinand von Hompesch zu Volheim, 1744–1805). Још од своје ране младости, овај Нијемац из Фалачке био је члан Малтешких витезова, да би током 1770-их постао важан фактор у везама са Хабзбурговцима. Та чињеница је крунисана крајем 1775. године, именовањем Фон Хомпеша за аустријског амбасадора при Малтешком реду. На тај начин је у први план дошла његова двострука лојалност,

³¹ По заузимању Венеције, Сенат Дубровачке републике је 14. октобра 1797. године упутио честитке Бечу, иако је било јасно колика опасност пријети Дубровнику након аустријског опкољавања. HHStA, Staatenabteilungen, Ragusa, Kart. 3: 1721–1807, Fasz. 3, A1b Die Republik Ragusa an der Kaiser 1797–1799, Fol. 55. Херберт-Реткил је готово истовремено у Беч слао депеше у којима је Дубровник називао центром „илирског језика“ („langue illirique“) и главном пропагандном базом Француза. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 115: Berichte, 1797 IV–IX, Fasz. Berichte 1797 Juli-Septer 1–343, Fol. 103–1056.

³² Због предупредјења такве гусарске дјелатности из Марока, Аустрија је 1782. године ступила у посебне односе са Мароком те је у Танжеру 1783. године оформила посебан конзулат. HHStA, Staatenabteilungen, Marokko, Kart. 4: Berichte 1782–1807, Fasz. 1782 VII–XII, fol. 1–75, Fol. 19–43.

али и дефинитивно приближавање политике Реда циљевима Беча. Фон Хомпеш је у наредним годинама преузео обавезу ексклузивног залагања за заштиту аустријских бродова, али у својим настојањима најчешће није имао успјеха.³³ Ипак, у наредним деценијама се наставио његов успон у оквирима организације, те је Фон Хомпеш 17. јула 1797. године изабран за 71. великог мајстора Реда Светог Јована. Био је први Нијемац на тој позицији у већ шест вијекова дугој историји те моћне организације.³⁴

Избором за великог мајстора Фон Хомпеш се службено морао одрећи позиције аустријског амбасадора при Реду. Међутим, нити су његове везе са Аустријом престале самим тим чином, нити су Аустријанци имали времена да формално изаберу новог амбасадора на Малти. Како је у оквирима Реда све више и финансијски и политички расла улога руског цара Павла (владао 1796–1801),³⁵ то је Француска, која се за своју предстојећу египатску инвазију на Средоземљу настојала што ефикасније стратешки поставити, планирала да осим Јонских острва на истоку овлада и Малтом, те да онемогући Русе да у перспективи задобију Малту као поморску базу за угрожавање француских интереса. Тако је управо Малта јуна 1798. године постала први циљ Наполеонове „Медитеранске кампање”.

Нови велики мајстор Малтешког реда суочио се већ почетком 1798. године са француским захтјевима да се омогући приступ француској флоти да у пуном капацитету пристане у луку на простору Ла Валете и ту се не- сметано и неограничено снабдијева водом и другим провијантима. Уз подршку Аустрије (а и Русије и Британије), Фон Хомпеш је француским представницима указао на рестрикције које је у том контексту прописао још Утрехтски мир из 1713. године, а по којима су само два брода неке флоте могли истовремено упловити у главну малтешку луку. Генерал Наполеон Бонапарта је такав став схватио као јасну провокацију, те се 9. јуна 1798.

³³ Нпр., у извјештају Бечу од 24. децембра 1780. године жалио се како није успио ништа учинити око заштите аустријских бродова којима су управљали трговци из Ријеке, а које су претходног мјесеца напали триполитански гусари. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 74: Berichte 1781, Fasz. Turcica 1781 (Berichte) Jänner-März, fol. 1–364, Fol. 235–236.

³⁴ Galea, 1992: 137.

³⁵ Он је интензивно радио на томе још много раније, у вријеме владавине своје мајке царице Екатарине, што се наводи у извјештају Фон Хомпеша централи у Бечу од 16. марта 1781. године. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 74: Berichte 1781, Fasz. Turcica 1781 (Berichte) Jänner-März, fol. 1–364, Fol. 278–282.

године пред зидинама Малте појавила комплетна француска флота, која је већ наредног дана почела са искрцавањем и нападом. Велики мајстор Реда и његових неколико стотина витезова били су потпуно неприпремљени на такав развој ситуације, јер су махом сматрали да њихова позиција у оквирима хришћанског свијета још увијек има карактер светости те да се не може догодити да дође до њиховог сукоба са хришћанском силом. Осим тога, питање лојалности било је врло комплексно, јер су сви витезови француског и шпанског поријекла у ствари били на страни нападача.

Због свега наведеног, Фон Хомпеш је већ наредног дана, 11. јуна, био присиљен да потпише капитулацију. Недуго након тога, 18. јуна, у пратњи 16 витезова, велики мајстор Реда је напустио Малту и отишао у егзил. Прва два мјесеца је провео у Трсту, а затим је прешао у Љубљану. Чињеница да је дошао на територију Аустрије, те да је нешто касније, 6. јула 1799. године, управо у писму цару Францу II саопштио да се одриче своје титуле, дефинитивно је свједочанство о превласти Светог Римског Царства у политици Малтешког реда при самом крају његовог дјеловања као потпуно независне државе са сопственом територијом. Многи витезови су, међутим, већ од 1798. године сматрали руског цара Павла I за новог мајстора Реда, што је и он сам радо прихватао.³⁶

Освајање Малте била је прва фаза француске експанзије на Средоземљу, те је Аустријанцима, као и Британцима, било јасно да Наполеон намјерава да Малту само користи као базу за нову велику инвазију. С обзиром на то да је освајање Малте омогућавало контролу централног дијела Средоземног мора, то је било логично очекивати наредни француски корак негдје даље на истоку. Флота адмирала Нелсона је патролирала по Средоземљу крећући се од Италије до Египта и натраг, али није успјела пронаћи и пресрести противнике. Наполеонова флота је кренула са Малте 19. јуна и искрцала се у Египту, у заливу Абукир, код Александрије, 1. јула. Операције су се наредних дана, како је то већ био случај са Наполеоновим војничким генијем, демонстрираним у претходним кампањама, одвијале муњевитом брзином. Александрија је заузета већ 2. јула, а 21. јула код Гизе (Битка код пирамида), Наполеон је уништио османско-мамелучку војску и зацементирао француско експресно освајање Египта.

³⁶ Galea, 1992: 186.

Аустријанци нису били у могућности да преко Фон Хомпеша довољно брзо Британцима пошаљу информације о смјеру Наполеоновог кретања те је адмирал Нелсон пронашао усидрену француску флоту код Абукира тек 1. августа, када је Наполеон већ увећало господарио Египтом. Међутим, Британци су искористили своју традиционалну поморску премоћ те су потпуно уништили француске бродове и потпуно онемогућили Наполеонову експедициону армију да се врати у Француску, односно да одржава интензивне логистичке комуникације са матицом. На тај начин француски генерал је остао одсјечен у непријатељском миљеу све чвршћег повезивања Британаца са Османлијама и остацима мамелучких јединица, са својим трупама које су бројале нешто мање од 30.000 војника.

Иако је Наполеон непосредно пред искрцавање у Египат послао проглас локалном становништву да он у ствари долази да их избави од „османског ропства“,³⁷ указујући притом на пријатељске намјере Француза према муслиманима,³⁸ што је, наводно, било додатно поткријепљено нетом спроведеним уништењем Малтешког реда, „заклетог противника ислама“,³⁹ француска пропаганда није имала успјеха. Аустријанци су, заједно са Британцима и Русима, успјешно дипломатски дјеловали у Истанбулу, те је Османско царство објавило рат Француској 9. септембра. Осим тога, ни локални Египћани нису гајили пуно симпатија према француским освајачима, без обзира на силне пропагандне покушаје као што је била организована прослава Мухамедовог рођендана те озбиљни преговори са улемом око тога да ли су акције Француза биле у складу са Кураном.

Наполеон је знао да ће, што дуже остане у Египту са својом војском, шансе за успјех на истоку бити мање, па је настојао да што прије организује поход преко Суеца на простор Синаја и Палестине. У томе су га спречавале многе побуне египатског становништва, а нарочито велики устанак у

³⁷ Watson, 2003: 14.

³⁸ „Mais Dieu, maître de l'univers et Tout-puissant, a ordonné que leur empire finît. Peuple de l'Egypte, on vous a dit que je ne suis venu ici que pour détruire votre religion; cela est mensonge; ne le croyez pas; dites à ces diffamateurs que je ne suis venu chez vous que pour arracher vos droits des mains des tyrans et vous les restituer, et que, plus que les mamelouks, j'adore Dieu et respecte Son Prophète et le Coran.“ *Avec Bonaparte en Orient*: 145.

³⁹ „Nous avons ensuite été à Malte et avons détruit les chevaliers qui prétendaient que Dieu leur ordonnait de faire la guerre aux musulmans.“ Исто.

Каиру, крајем октобра. На челу својих извидничких јединица, Наполеон је лично прегледао Суец и проучавао могућности за изградњу канала између Средоземног и Црвеног мора. Осим тога, слао је писма свим потенцијалним савезницима у регији.

Аустријска интернунцијатура у Истанбулу је ревносно радила на пресретању француских писмених пошиљки, како би што више проникла у планове освајача Египта. Амбасадор Херберт-Реткил је копије Наполеонових писама слао у Беч већ од августа 1798. године.⁴⁰ Интернунције у Истанбулу, који је већ деценијама био један од најбољих пријатеља аустријског амбасадора у Петрограду, Лудвига фон Кобенцла (Ludwig von Cobenzl, 1753–1809), дао је велики допринос склапању новог савеза између Аустрије и Русије, у јесен 1798, о чему је Бечу послао детаљан извјештај 3. новембра.⁴¹

Русија је своје ратне напоре против Француске у јесен 1798. године најприје концентрисала на поморске операције које је водила на простору источног Средоземља. Адмирал Фјодор Фјодорович Ушаков (Фёдор Фёдорович Ушаков, 1745–1817), постављен је за главнокомандујућег заједничке руско-турске флоте која је из Црног мора, односно из Истанбула, испловила према Јонским острвима, како би освојила тамошње француске базе, које је војска Француске републике преузела након пропасти Венеције, претходне године. Иако Аустрија још увијек није поново отворено ступила у рат са Француском, њена дипломатија је већ у пуном замаху сарађивала са руско-турском коалицијом, па је логистичко праћење акција Ушаковљеве флоте од Аустријанаца било врло ефикасно. Херберт-Реткил је са задовољством извјештавао о руском напредовању против Француза.⁴² Руско-турска флота је прилично брзо и лако освојила већину острва у Јонском архипелагу. До краја октобра Французи су већ били савладани на Китери, Закинтосу, Кефалонији и Лефкади. Након тога је почела опсада

⁴⁰ Нпр. писмо од 21. августа, тј. „4. фруктидора 6. године [Републике]“ – „Le 4. Fructidor au 6, Au quartier General du Caire“. ННStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. Türkei II Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 180.

⁴¹ ННStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. Türkei II Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 193.

⁴² Извјештај од 17. новембра 1798. године – ННStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. Türkei II Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 240–261.

главног француског утврђења на острву Крф, које је у ствари обухватало и фортификације на сусједном острвцу Видо. Флота адмирала Ушакова је опсаду започела 4. новембра.⁴³ У свом извјештају Бечу од 3. децембра, аустријски интернунције је послао подробне информације о развоју руско-турских операција и перспективама сарадње Аустрије, Русије и Турске са Великом Британијом око овладавања француским базама на Јонским острвима и Малти.⁴⁴

За Османско царство, које се припремало за француски напад, проблем у контексту успјешног постављања против освајача биле су и побуне које су избијале на разним странама. Аустријске информације показују да су Французи без сумње били инволвирани у логистику устанака који су слабили јединство и отпорну снагу противника које је Наполеон желио напасти почетком 1799. године. Крајем 1798. године главни проблеми за Османлије су биле побуне одметнутог видинског паше Пазваноглуа (Osman Pazvantoglu, око 1758–1807), те офанзива и експанзија саудијске вехабијске државе на простору Арабије. Пазваноглуове снаге су везале знатне султанове трупе на простору Бугарске и Србије.⁴⁵ Појава и побуњеничко дјеловање Пазваноглуа у Видину од почетка (тј. од 1794. године) представљали су проблем и за аустријско постављање према Балкану и Турској. Иако су водећи кругови у Бечу знали да им због опасности од Француске треба сваки могући савезник, па и Османско царство, они су се ипак надали да би у будућности могли опет доћи у ситуацију да угрозе османске територије на простору западног Балкана те им је у томе сваки устанак који је слабио Османлије у тој регији био прилика за активно дјеловање. Конзервативизам који је у потпуности превладао 1798. године није допуштао могућност да се Аустрија упушта у авантуре разбијања антифранцуске коалиције у настајању, тако да се она ограничила на нијемо посматрање развоја Пазваноглуове самовладе и нотификацију француских мешетарења у том смислу.⁴⁶

⁴³ Jervis-White, 1852: 166.

⁴⁴ HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. Türkei II Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 351.

⁴⁵ Gradeva, 2006: 115.

⁴⁶ HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. Türkei II Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 199, 204.

Врло специфично поглавље о аустријским вијестима о француским акцијама на простору Блиског истока чини корпус извјештаја интернунција Херберт-Реткила о повезивању, односно о покушајима повезивања Наполеоновог експедиционог корпуса са експанзијом прве саудијске државе, настале око Емирата Дирије. Овај емират је од 1744. године био под заједничком контролом породица Сауд и ал-Вахаб, када су принц Мухамед бин Сауд (владао 1726–1765) и Мухамед ибн Абд ал-Вахаб (1703–1792) створили савез који је предвиђао нови облик друштвено-вјерске заједнице са коначним циљем ослобађања територија Арапског полуострва од османске власти. Том приликом су се представници двију породица заклели на вјечну вјерност једни другима те да ће у савршеној заједници и хармонији обављати политичку (породица Сауд) и вјерску власт (породица ал-Вахаб, тј. њени каснији потомци, породица Ал аш-Шеик), што је потврђено и браком између дјете вођа двају кланова.⁴⁷

Мухамед ибн Абд ал-Вахаб, вјерски вођа са подручја централне Арабије, створио је вахабизам као специфичну верзију ислама. Од стварања поменутог савеза са Мухамедом бин Саудом, ал-Вахабова верзија ислама постала је доминантна верзија на подручју Арабије, односно етаблирала се и као државни пројекат династије Сауд. Абдул Азиз бин Мухамед бин Сауд (владао 1765–1803), син и насљедник оснивача династије Сауд и зет творца вахабизма, владао је врло успјешно простором који је Османско царство номинално сматрало својом територијом те је покренуо и врло амбициозну територијалну експанзију према разним странама, која је управо крајем 18. вијека довела до значајног ширења прве саудијске државе, па је све више угрожавала позиције Османског царства од Палестине и Сирије све до Перзијског залива.

У таквом развоју односа на ширем простору Арабије Наполеон је видио шансу да нађе савезника који би му омогућио да још више ослаби отпорност и стабилност Османског царства. Због тога је Наполеон у јесен 1798. године ступио у преписку са вахабистима (вехабијама) како би се представио као савезник који ће им помоћи у реализацији циљева које је француски генерал лукаво формулисао као заједничке. Већ у извјештају од

⁴⁷ Та заклетва и та заједница важе и трају и данас.

19. новембра 1798. године Херберт-Реткил јавља у Беч о немирима у Багдаду који су изазвани војним, али и идеолошким дјеловањем вахабиста.⁴⁸ У наредном извјештају, од 24. новембра, аустријски интернунције се чак чудило зашто „Бонапарта тако несмотрено развија комбинације својих операција“, не користећи у контактима са вехабијама успјехе које постиже Пазваноглу. Такође је констатовао да се замјеник (ћехаја, киаһауа) везира Сулејман-паше упутио у поход против вехабија.⁴⁹

Током цијелог 18. вијека позиција католика унутар Османског царства била је једна од звијезда водиља аустријске политике према комплетном простору Балкана и Леванта. Намјера Аустрије да стекне што већа права у односу на Француску у контексту остваривања ексклузивне заштите католика на цијелом том простору, што је у перспективи водило до огромног маневарског простора за остварење читавог низа других пројеката, била је од есенцијалног значаја за Беч. Ситуација око перцепције француског продора у Египат и предстојеће очекиване инвазије према Палестини и Сирији, крајем 1798. године, била је крајње контроверзна за таква аустријска настојања. С једне стране, чињеница да је Француска први пут током цијелог тог стољећа била у рату са Османлијама омогућавала је Аустрији да без проблема оствари монопол на жељени утицај према католицима цијелог ширег региона, с обзиром на актуелне ставове Турске. С друге стране је стајала пријетња Француске да ће продором до светих хришћанских мјеста у Палестини створити утисак новог крсташког рата, при чему је позиција самог Јерусалима била посебно осјетљива. Тако се могло догодити да Француска освајањем Јерусалима стекне велику популарност међу свим хришћанима унутар Турске, без обзира на, од револуције прокламовану, наглашену антикатоличку ноту и сву антифранцуску пропаганду коју су у том контексту упорно распиривали и Ватикан и Аустрија већ од 1792. године.

⁴⁸ HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. Türkei II Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 302.

⁴⁹ „L'en n'a d'ailleurs rien de nouveau concernant les Vehabis; l'on sait seulement que le Kiahaya de Sulejman Pascha marche contr' eux; Bonaparte a combine ses operations d' une maniere si inepte que leurs successe et cause de Pasvand Oglou ne lui sont d' au cune utilite.“; HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. Türkei II Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 308, 313.

Херберт-Реткил је био свјестан опасности које су у том смислу пријетиле позицији и престижу Аустрије, те је у извјештају Бечу 18. децембра описао констелацију око перспектива француског освајања Јерусалима.⁵⁰ Нагласио је да се у очима Истанбула француски успјеси већ виде као „гигантски”.⁵¹ Као највећи проблем османске организације одбране у контексту предстојеће француске инвазије на Палестину, Јудеју и Сирију аустријски интернунције је одредио неспособност војног вођства уздрманог царства. Он је жестоко критиковао немогућност централних власти у Истанбулу да контролишу интерне сукобе паша у Дамаску и широј регији, што је резултирало унутрашњим борбама, самовољом и насилним смјенама локалних паша по сличном обрасцу како се то управо тада дешавало и на простору Бугарске и Србије. Херберт-Реткил се посебно обрушио на толеранцију око нелегалног и насилног доласка Ибрахим-паше ал-Халабија на позицију везира у Дамаску, јер је сматрао да он „не посједује никакве квалитете да би био командант армије и његова похлепа је толика да изазива револт локалног становништва, које га због тога прогони, те је у стању отворене побуне”.⁵² Због свега наведеног, интернунције је у наредном извјештају, од 24. децембра, предложио Влади у Бечу да код султана Селима III хитно треба порадити око развоја нове етапе институционализације положаја Аустрије као заштитнице католика на простору Османског царства, како би се предуприједиле позитивне посљедице по Француску које би услиједиле након успјешних операција наредне 1799. године.⁵³

Очекивани француски напад преко Синаја на простор Палестине започео је фебруара 1799. године. Од јесени 1798. године Османлије су припремале своју војску за напад на Египат, тј. двије армије које су имале задатак да симултано нападну Французе на ушћу Нила – једна из Палести-

⁵⁰ „... la conquete de Jerusalem...“, *Türkei II*, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. *Türkei II* Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 439.

⁵¹ „... succes gigantesque des francois...“, Исто.

⁵² „L'inepte regarde Ibrahim Pascha de Damascus qui ne possede nulle des qualite d' un chef d' armee, et dont l'avarice a tellement frevolte les habitants de sa residence qu'il en est chasse et que les peuples sont en insurrection ouverte...“, Исто.

⁵³ *Türkei II*, Kart. 119: Berichte, Weisungen 1798 XI–XII, Fasz. *Türkei II* Berichte 1798 XI–XII, fol. 151–489, Fol. 480–483.

не, преко Суеца, а друга са острва Родос, након искрцавања бродовима код Александрије. Међутим, слично као и у многобројним сценаријима на европским ратиштима претходних година, док би непријатељски генерали планирали како ће извршити концентрацију трупа и напад на Наполеона, он би се изненада већ нашао пред њиховим вратима са својим концентрираним трупама, потпуно спреман да нападне њих. Такву способност муњевите организације Наполеон је наставио да доказује и са својим релативно скромним снагама у Египту. Процијенио је да су му шансе веће ако први крене у напад на турске трупе у Палестини и Сирији него ако буде чекао да га окруже.

Наполеон је кренуо у офанзиву са 13.000 војника, док су остали осигуравали Египат. По освајању првих пограничних тврђава, француске јединице су се усмјериле на опсаду Јафе (данашњи Тел Авив). Тврђава и град су заузети 7. марта,⁵⁴ последице жестоке борбе и опсаде, али се већ ту могло наслутити да Наполеон са тако скромним снагама, колико год оне биле технички и тактички премоћне у односу на противничке, не може направити ни приближно тако велики продор према истоку како је то планирано претходне године. Већ у марту, након што је освојио Хаифу, Назарет и Тир, Наполеон је започео опсаду врло важног приморског града Акре. Нови турски везир, Ахмед-паша ал-Џазар, покушао је са војском ослободити град од опсаде, али су му француске трупе нанијеле велики пораз на Табору, иако су биле неупоредиво малобројније. Ипак, Акра се и даље држала, а све важнији фактор у њеној успјешној одбрани из дана у дан су представљали Британци. Како је Акра била на мору, то су британске трупе биле у могућности да се искрцавају и да опскрбљују браниоце храном и оружјем.

На челу британских трупа, односно мале флоте, налазио се капетан (касније адмирал) Сер Сидни Смит (Sir William Sidney Smith, 1764–1840). За његову логистику била су врло заслужна двојица кључних протагониста аустријске и британске дипломатије на Леванту – аустријски интернунције

⁵⁴ Након чега је уследио стравичан масакр над преживјелим браниоцима. Watson, 2003: 14.

Херберт-Реткил те британски трговац Џорџ Болдвин. Херберт-Реткил је био у блиским односима са капетаном Смитом, јер је млађи брат британског капетана, Спенсер Смит (John Spencer Smith, 1769–1845), иначе отправник послова британске амбасаде у Истанбулу, од 1798. године био у браку управо са кћерком аустријског интернунција. На тај начин Херберт-Реткил је дао још један специфичан допринос учвршћењу односа аустријске и британске дипломатије на Леванту. Џорџ Болдвин се након француске инвазије на Египат повукао у Италију, те је одатле својим средствима издашно финансирао британску морнарицу у Средоземљу, припремајући се за свој кратки, али тријумфални повратак у Египат. Опсада Акре је трајала до почетка маја, када је Наполеону постало потпуно јасно да не може учинити ништа више те да неће бити ништа од планираног савезништва на бојном пољу са вехабијама или са индијским Краљевством Мисоре. Француске трупе су се журно повукле у Египат, очекујући турско-британски напад са Родоса.⁵⁵ То је уједно био и крај француске инвазије на простору Азије. У својим извјештајима из маја 1799. године Херберт-Реткил је ликовоао због потпуног тријумфа аустријских планова.⁵⁶

За вријеме тромјесечне неуспјешне Наполеонове авантуре у Палестини и Сирији, ствари су се по Француску погоршале и на другим фронтима. Аустрија је од 12. марта 1799. године званично била у рату са Републиком, јер је дозволила да руске трупе прелазе преко њене територије у намјери да нападну Французе, па је тако у правом смислу започео Рат Друге коалиције. Комбиноване аустријско-руске трупе, под командом генерала Александра Суворова (Александр Васильевич Суворов, 1730–1800), напале су француске позиције у сјеверној Италији и у почетку постигле значајне успјехе. Руско-турска флота, под вођством Ушакова, заузела је 3. марта француско утврђење на Крфу те тако избацила Французе из Јонског мора. Јонска острва су реорганизована у Републику Седам Острва, која је у раздобљу 1800–1807. била под заједничком управом Русије и Турске.⁵⁷

⁵⁵ Росоцк, 1998: 159.

⁵⁶ HHStA, Aufstellungsverzeichnis des Botschaftsarchivs Konstantinopel, A – Erste Gruppe, Kart. 70: Weisungen (Originale 1791–1799), Fasz. Türkei Weisungen (Orig.) 1799, 1–30, Fol. 9–10.

⁵⁷ Jervis-White, 1852: 178–187.

И у самој Индији ствари су се одвијале супротно од француских жеља и планова, јер су снаге британске Источноиндијске компаније у потпуности уништиле Мисоре, а 4. маја, у одлучујућој бици, убиле и султана Типуа.⁵⁸ Као врхунац француских невоља, дошло је и до енглеско-руске инвазије на сјеверу Холандије, што је, уз поразе у Италији, Њемачкој и Швајцарској, пријетило свим територијалним тековинама револуције.

По повратку у Египат Наполеон је успио организовати своје преостале снаге и 25. јула извојевати још једну сјајну побједу над неупоредиво бројнијим турским снагама, које су се уз британску помоћ искрцале код Абукира. Међутим, било је јасно да се француска позиција у Египту не може одржати нарочито дуго у ситуацији када није постојала могућност пружања подршке из матице, док су с друге стране Британци бродовима допремали све што им је било потребно. Тако је Наполеон одлучио да се сам врати у Француску и остави свој експедициони корпус у Египту.

Наполеон је 23. августа кришом напустио Египат и бродом успјешно стигао у Француску, избјегавши британску флоту која је господарила Средоземљем. Иако сам тај чин није имао никакве директне импликације, чињеница је да се баш од тог момента ситуација за Француску почела побољшавати на свим фронтовима у Европи. Напад Енглеза и Руса у Холандији је одбијен и они су се убрзано повукли. Руси су поражени и у Швајцарској те су одлучили да изађу из рата. Наполеон је тек нешто касније стигао у Париз гдје је убрзо организовао државни удар који га је учинио првим конзулом Републике.

Ствари се за Републику нису побољшале једино у Египту, гдје су Британци и Турци полако али сигурно елиминисали француски експедициони корпус. Формална капитулација је усьедила 2. септембра 1801. године, а једну од главних улога у британској логистици на тлу Египта и контактима са домаћим становништвом имао је ветеран египатске трговине Џорџ Болдвин. По оствареној побједи, Болдвин се вратио у Лондон и тамо живио до смрти, 1826. године. Аустријски интернунције барон Филип Херберт-Реткил је до краја пратио развој ситуације у Египту и ревносно извјештавао

⁵⁸ Naravane, 2014: 178–181.

о дипломатском и војном тријумфу над Француском на Леванту, за који је имао запажене заслуге. Неколико година касније је умро (23. фебруара 1802. године), обављајући до посљедњег тrena функцију интернунција у Истанбулу, граду у којем се и родио 67 година раније.

Иако је аустријско постављање према француској офанзиви 1798–1799. на крају било само једна епизода у дуготрајном сучељавању двију земаља (1792–1815), оно је на неки начин ипак било прекретница епоха за Аустрију. Након свих успона и падова које ће доживјети до Бечког конгреса и Ватерлоа, 1815. године, аустријско вођство је заузело трајну политику конзервативизма и легализма према простору Османског царства,⁵⁹ тако да се више никад није догодило да је Аустрија дјеловала агресивно према свом некадашњем супарнику са југоистока. Исто тако, Аустрија више никад није покренула обрасце дипломатског и трговачког позиционисања у јужним и источним регијама Азије, као што је то био случај у деценијама прије Наполеонове експедиције. Тај француски подухват је, наиме, само додатно убрзао ионако динамичну експанзију британске Источноиндијске компаније на простору Индије и других крајева Азије. Самим тим, касније у 19. вијеку Аустрија није имала шансе да се успјешно позиционише у оквирима британског монопола, који је постао много чвршћи него што је то био у вријеме пионирских бескомпромисних покушаја Вилијема Болтса да од Аустрије направи трговачку и колонијалну силу у Азији.

⁵⁹ Sugar, 1997: 102.

Извори

Аустријски државни архив, Одјељење династички, дворски и државни архив – [Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv, (HHStA)]

Серије:

- Aufstellungsverzeichnis des Botschaftsarchivs Konstantinopel, A – Erste Gruppe
- Staatenabteilungen: Türkei II, Türkei III, Türkei V, England, Ragusa, Marokko
- 'Avec Bonaparte en Orient : témoignages, 1798–1799', Paris, Éd. B. Giovanangeli (2012)
- François Baron de Tott, 'Mémoires sur les Turcs et les Tatares', Amsterdam (1784)

Литература

Amini, I. 'Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations Under the First Empire', Mage (1999).

Bağis, A. I. 'Britain and the Struggle for the Integrity of the Ottoman Empire. Sir Robert Ainslie's Embassy to Istanbul 1776–1794', Istanbul (1984).

Black, J. 'British Policy Towards Austria, 1780–1793', Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 42, (Wien 1994), 188–228.

Black, J. 'From Louis XIV to Napoleon: The Fate of a Great Power', Routledge (2002).

Boetticher, A. von (Eds.) 'Leibnizstätten und Leibniz-Institutionen in Hannover', in: 'Leibniz und Hannover – dem Universalgenie auf der Spur', hrsg. vom Präsidium der Leibniz Universität Hannover, Hannover (2009), 22–25.

Bronza, B. 'Austrian Diplomats from the Vienna Oriental Academy on the Balkan Peninsula During the Second Half of the Eighteenth Century', in Maria Baramova, Plamen Mitev, Ivan Parvev, Vania Racheva (Eds.), 'Power and Influence in South-Eastern Europe, 16th–19th century', LIT Verlag, Berlin (2013), 329–338.

Bronza, B. 'Austrian Trade towards Ottoman Empire and Asia in 18th Century', Istraživanja – Journal of Historical Researches No. 27, (Novi Sad, 2016), 139–152.

Valjavec, F. 'Die josephinischen Wurzeln des österreichischen Konservatismus', *Südostforschungen* XIV/1 (München, 1955), 166–175.

Watson, W. E. 'Tricolor and Crescent: France and the Islamic World', Greenwood (2003).

Galea, M. 'Ferdinand von Hompesch, ein deutscher Großmeister in Malta', Valetta (1992).

Görlich, E. J. – Romanik, F. 'Geschichte Österreichs', Wien (1995).

Gradeva, R. 'Osman Pazvantoğlu of Vidin: Between Old and New' in: Frederick F. Anscombe (Ed.) 'The Ottoman Balkans, 1750-1830', Princeton (2006).

Elliott, M. 'Partners in Revolution: The United Irishmen and France', Yale UP (1982).

Jervis-White, H. 'History of the island of Corfú and of the Republic of the Ionian islands', Colburn, London (1852).

Kästli, T. 'Die Schweiz. Eine Republik in Europa. Geschichte des Nationalstaats seit 1798', NZZ, Zürich (1998).

Levy, M. 'Leopold II, Joseph von Aschauer, and the Role of the Estates in the Habsburg Monarchy', *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 38 (Wien, 1985), 197–222.

Lefebvre, G. 'The French Revolution Volume II: from 1793 to 1799', Routledge, 3rd Printing edition (1965).

Murphy, O. T. 'Charles Gravier, Comte De Vergennes: French Diplomacy in the Age of Revolution, 1719–1787', State University of New York Press (1982).

Naravane, M. S. 'Battles of the Honourable East India Company', A. P. H. Publishing Corporation (2014).

Pasetzky, G. '„Verräter“ oder „Patrioten“? Die politische Mission Helds und Denkmanns nach Paris 1794. und die Opposition gegen den Krieg in Österreich', *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 48, (Wien, 2000), 347–365.

Pocock, Th. 'A Thirst for Glory: The Life of Admiral Sir Sidney Smith', London, Pimlico (1998).

Reinalter, H. 'Aufgeklärter Absolutismus und Revolution. Zur Geschichte des Jakobinertums und der frühdemokratischen Bestrebungen in der Habsburger monarchie', Wien-Köln-Graz (1980).

Silagi, D. 'Aktenstücke zur Geschichte des Ignaz von Martinovics', *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 15 (Wien, 1962), 246–260.

Stüssi-Lauterburg, J. (Eds.) 'Mit Suworow in der Schweiz: das Tagebuch des Hauptmanns Nikolaj A. Grjazew vom russischen Alpenfeldzug des Jahres 1799; mit einer Zeittafel zur Schweiz der Jahre 1798 bis 1802', 2. Aufl., Merker im Effingerhof, Lenzburg (2013).

Sugar, P. F. 'The Rise of Nationalism in the Habsburg Empire in Peter F. Sugar (Eds.), 'Nationality and Society in Habsburg and Ottoman Europe', Aldershot – Brookfield (1997).

Farnaud, Ch. 'Culture et politique: la mission secrète du baron de Tott au Levant', mémoire de maîtrise, université de Paris-IV (1988).

Boro Bronza

AUSTRIA AND NAPOLEON'S “MEDITERRANEAN EXPEDITION” 1798-1799

Summary: Reactions of Austria to Napoleon’s “Mediterranean expedition” is essentially a continuation of the conflict with the forces of revolutionary France started with the outbreak of War of the First Coalition, in 1792, and the final phase of the process of a comprehensive reorganization in the context of sophisticated Austrian policy towards the territory of Asia as a whole, which lasted already since 1774, with emergence of William Bolts as creator of new Austrian colonial policy at Indian ocean.

The basis of the Austrian perception at Levant was essentially concentrated around vastly enlarged network of diplomatic and consular missions in the Mediterranean area with Internunciature (de facto Embassy) in Istanbul as unquestionable headquarters. The news of French plans, breakthroughs and withdrawals have been regularly sent to Vienna by internuncio Philip von Herbert-Rathkeal who internationally excelled with exclusive information, such as the first knowledge of the contacts between the French and first Saudi state, ie the followers of the teachings of Muhammad ibn Abd al-Wahhab. From the very start of Napoleon’s mission, with the invasion of Malta, Austria got very firm grip on all aspects of French plans and actions due to extensive intelli-

gence of diplomatic agents places all over the region. Fine example in this regard was case of Ferdinand von Hompesch, Grand Master of Knights of Malta during the French invasion, who in the same time performed the role of Austrian ambassador on the island.

Experience of internuncio with Irish emigrational roots, who spent 23 years in the service with his unique skill in managing and maintaining of diplomatic network, especially towards British, in the end helped in great extent to the victory of Austrian-Russo-Anglo-Ottoman alliance and French withdrawal from East Mediterranean. The monitoring of French progress in the territory of Malta, Egypt and Syria during 1798 and 1799 served as the basis for the Vienna court regarding logistical preparation of new war against French opponent, which will emerge in March 1799 as part of the global War of the Second Coalition.

Due to the complete blockade of trade resulting from French penetration in the Middle East, there has been a general collapse of Austrian trade policy towards Asia, which will ultimately prove to be an essential change, since Austria will never again regain the intensity of the performances that it had in that area during the previous two decades. In a way, end of French adventure at the space of Eastern Mediterranean provided the closing of Austrian horizons and limiting the ambitions of Habsburg dynasty only on European affairs.

Key words: Austria, France, Napoleon, Herbert-Rathkeal, Egypt, Ottoman Empire.